

Puheenjohtaja Kalevi Sorsa

Väinö Tannerin 100-vuotisjuhlassa

Helsingin Kaupunginteatterissa

12.3.1981 klo 19.00

11/3-81
5x60
H=00
bibl.

Poliittisten johtajien kohtalo on olla ei vain kiitettyjä vaan myös kiisteltyjä. He eivät herätä vain innostusta, ihailua ja seuraamisen halua. He herättävät myös vastustusta, pelkoa ja kaunaa. Väinö Tanner oli näitä miehiä. Havaitsemme siitä merkkejä vielä tänään, merkittömyydestäkin sen havaitsemme.

Väinö Alfred Tanner, alkuaan Thomasson, toimi kaupallisten opintojensa jälkeen nuoruudessaan osuustoimintaliikkeessä, työväenlehdissä ja poliittisissa tehtävissä. Kaikilla toimintansa aloilla hän joutui jo nuorina vuosinaan vastuullisiin tehtäviin, mikä kertoo sekä lahjoista että tarmosta. Eduskunnan yhdeksi nuorimmista jäsenistä hän tuli 26-vuotiaana, SOK:n hallintoneuvoston puheenjohtajaksi 28-vuotiaana, Kansainvälisen osuustoimintaliiton hallintoneuvoston jäseneksi 29-vuotiaana, senaattoriksi valtiovarain toimituskunnan päällikkönä 36-vuotiaana ja Suomen sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtajaksi 39-vuotiaana.

Vaikka valkoinen valta sisällissodan jälkeen olikin Suomessa joutensakin ehdoton, oli Tanner tasavaltamme ensimmäisten kahden vuosikymmenen kuulluimpia kansalaisia siitä riippumatta, mikä oli hänen kulloinenkin muodollinen asemansa. Rauhanponnisteluissa niin Tartossa kuin Moskovassakin hänellä oli ratkaisevan tärkeä asema. Sotahallituksissa hän oli keskeinen hahmo. Hän oli symbolisoiva väistyvää aikakautta myös sodan jälkiselvittelyissä ja vihdoinkin siinä sisäisessä kriisissä, johon sosialidemokraattinen liike 50-luvulla joutui.

Tanner oli merkkimies, sitä ei kiistä kukaan. Mikä oli hänen merkityksensä, siitä kiistellään yhä.

Kun tarkastelee Tannerin elämänkulkua ja yrittää löytää selitystä sen käännteille, ei voi olla panematta merkille tiettyä kamppailua idealismin ja realismin välillä, joka leimasi jo hänen nuoruutensa. Toinen silmiinpistävä seikka on luonteen suoruus ja voima. Kolmas on horjumaton oikeudentunto.

Kun nuori Tanner etsi sijaansa yhteiskunnassa, johtivat idealismi ja oikeudentunto hänet vanhasuomalaisuudesta sosialidemokratiaan, mutta työväenliikkeen sisällä realiteetteihin pitäytyminen teki hänestä juurevan osuustoimintamiehen ja verrattain konservatiiviset ekonomistiset näkemykset omaksuneen talousmiehen. Ja kuitenkin ei pidä unohtaa esimerkiksi sitä mittavaa käännöstyötä, jonka Tanner suoritti kansainvälisen työväenliikkeen klassisen kirjallisuuden saamiseksi suomalaisten ulottuville.

Oltuaan keskeisesti mukana työväenliikkeen saattamisessa jaloilleen sisällissodan jälkeen Tanner avasi 20-luvun rauhantekijänä Tartossa. Häntä eivät kiehtoneet heimokuvitelmat, mielikuvitusihminen kun ei muutenkaan ollut. "Suuren valtakunnan lähimpänä naapurina on meidän tarkoin huolehdittava, että rauha ja hyvät suhteet tulevat ylläpidetyiksi", hän totesi silloin. Hän halusi rauhan ja realistiset rajat. Erimielisyyttä hänen ratkaisevasta osuudesta Tarton menestykselliseen lopputulokseen ei juuri esiinnykään.

Muilta osin Tannerin 20-lukua leimasi kansanvaltaisen työväenliikkeen rakennustyö. Se merkitsi oikeustaistelua valkoista terroria vastaan, kamppailua työpaikoilla ja kokouksissa kommunistista suuntausta vastaan, osuustoiminnan lujittamista, valtiollisten ja poliittisten oikeuksien palauttamista työväestölle, missä Tannerin vähemmistöhallituksella vuosina 1926-1927 oli oma tärkeä tehtävänsä.

Tultaessa 30-luvulle oli Tannerin asema tasavallan harmaana eminenssinä jo siinä määrin vakiintunut, että hänen jyrkällä asennoitumisellaan senkertaista äärioikeistolaisuutta, Lapuan liikettä vastaan, voidaan sanoa olleen hyvin suuri vaikutus liikkeen asteittaiseen tyrehtymiseen. Johdonmukainen jatko tälle politiikalle oli hakeutuminen tiivistyvään yhteistyöhön toisen suuren kansanvaltaisen puolueen, maalaisliiton kanssa. Yleensä Tannerin tätä kautta, hänen kypsää ikäänsä, näkee ylistettävän kasvavan realismin aikana, joka osasi karsia oleellisen epäoleellisesta.

Mutta sen päättyessä, syksyllä -39, ilmaantuukin arvovaltainen todistaja ja Tannerin vanha ystävä sanomaan Tannerista vallan muuta.

J.K. Paasikivi toteaa muistelmissaan, että ulkopoliittisessa ajattelussaan Tanner oli suoraviivainen idealisti. Syksyllä 1939 hän oli niitä, jotka säilyttivät viimeiseen saakka luottamuksensa siihen, ettei sotaa tule eli kuten hän itse perusteli: "Niin järjet-

tömäksi ei maailma voi tulla". Paasikivi huomauttaa, että "tämä varmoiksi kuviteltujen seikkojen edellyttäminen päätöksen tekemisen pohjaksi kuvaa Tannerin heikonpuoleisesti ulkopolitiikkaan soveltuvaa ajattelutapaa".

Olivatko siis usko järkeen ja oikeuteen sekä luonteenpiirteistä suoruus ja puheenparren karuus, kuten myös on väitetty, ne seikat, jotka alunperin johdattivat Tannerin tielle, jolta ei ollut oleva paluuta?

Joskus on esitetty, että Tannerilla oli tuonaikaiseksi valtiomieheksi poikkeuksellisen mittava kansainvälinen kokemus jo hänen nuoruuden opintomatkojensa ja kansainvälisen osuustoiminnan pohjalta. Olisin valmis myöntämään, että Tanner näin sai kokemusta kansainvälisestä kanssakäymisestä, mutta ei välttämättä kansainvälisen politiikan realiteeteista. Todennäköisesti häneenkin oli iskostunut pienten kansojen ja erityisesti niiden edistyksellisten kansalaisten piirissä varsin yleinen usko Kansainliiton, kansainvälisen oikeuden ja muiden kansainvälisten järjestelyjen merkitykseen, mukaan lukien pohjoismainen yhteistyö. Olihan Suomella näistä myönteisiä kokemuksia Euroopan sivistyneistön adressista aina Ahvenanmaa-kysymykseen saakka.

Kun Paasikiven läheiseen tuttavuuteen perustuvaa arviota ei käy epäileminen, on kai uskottava, että Tanner tällä hänelle vähemmän tutulla alueella, jonka realiteetteja hän ei tajunnut, nojasi enemmän yleisiin periaatteisiin ja idealismiinkin. Ja kun hän sen tien valitsi, hän kulki sen luonteensa mukaisesti, joka vaiheessa horjumatonta lojaliteettia osoittaen, katkeraan loppuun saakka.

Tämä vaihe Tannerin elämässä on ongelmallisin. Siitä näkee esitetävän tänäkin päivänä uusia tietoja, jotka nyanssoivat syntynyttä kuvaa - ja myös uusia hyökkäyksiä. Varsinkin Tannerin toiminta jatkosodan yhteydessä on joutunut kritiikin kohteeksi. On avoimesti todettava, että sitä ei ole tullut ainoastaan vastustajien leiristä vaan myös omien piiristä, niin kotimaasta kuin ulkomailtakin. Viimemainittuihin kuului mm. KOL:n väliaikainen presidentti, englantilainen R.A. Palmer sekä silloin Tukholmassa maanpaossa ollut Bruno Kreisky. Kreisky arvosteli v. 1941 englantilaisessa Tribunessa julkaisemassaan artikkelissa jyrkästi Tannerin "liittoutumista" Hitlerin kanssa. Samoin muistavat itävaltalaiset so-

sialistit katkerina Tannerin käyntiä syksyllä 1941 maansa austro-fascistisen hallituksen vieraana ja kieltäytymistä puoluetoverien tapaamisesta. Paradoksaalista on, että suomalaisten lähteiden mukaan Tanner tuolla matkallaan salaa tapasi Itävallan sosialidemokraattisia johtajia ja toi mukanaan vaikutelman, että Saksa oli häviävä sodan.

Tosiaksi jää, että Tanner dokumentoiduista ja osin tuloksiin johtaneista sodan päämäärien rajoittamis- ja rauhanpyrkimyksistään huolimatta pysyi koko sodan ajan lojaalisesti hallitusrintamassa, millä epäilemättä oli suuri merkitys sotaponnistusten menestykselle. Samasta syystä hänet nähtiin myös eräänä keskeisenä vastuullisena, kun jälkiselvittelyt alkoivat.

Omasta puolestani pidän Tannerin mittavaa muistelmasarjaa hänen sodanjälkeisen toimintansa merkittävimpänä antina. Hänen nimellään oli kyllä jäljellä vanha kaikunsa, joka kiinnitti häneen sekä vilpittömiä että taktillisia toiveita 50-luvun poliittisen elämän myrskyisissä vaiheissa. Aikaisempaan verrattavaksi hänen omaehtoinen poliittinen panoksensa ei kuitenkaan enää muodostunut. Näyttää kyllä siltä, että hänen arvovallallaan oli hidastava vaikutus keynesiläisyyden nimellä tunnetun talouspolitiikan tunkeutumiselle sosialidemokraattiseen ajatteluun. Hän varmaankin vilpittömästi uskoi voivansa olla avuksi puolueen yhtenäistämisessä, mutta päivä päivältä kävi selvemmäksi, että aika oli mennyt menojaan. Kun Paasio uusine ajatuksineen tuli, se tapahtui ilmeisesti hyvinkin kypsään aikaan.

Niin elävä on Tannerin muisto vieläkin keskuudessamme, niin vereslihallalla häneen kohdistuvat myönteiset ja kielteiset tunteet viisitoista vuotta hänen kuolemansa jälkeen, että olisi yltiöpäistä edes yrittää lopullista, tasapainoista arviota hänen merkityksestään. Sillä tavalla Tanner ilmensi tämän maan kansanvaltaista työväenliikettä, että hänen pyrkimyksensä ja piirteensä ovat monessa olleet myös meidän pyrkimyksiämme ja piirteitämme, puutteineenkin. Hänen tragediansa ja umpikujansa oli tragedia ja umpikuja myös suomalaiselle sosialidemokratialle. Yksilö ei siitä voinut selvitä, liikkeen oli uudistuttava ja se uudistui.

Jos kohta keskustelu Tannerin panoksesta ulkopolitiikkaamme jatkuukin, on kuitenkin jo tänään esitettävissä jotensakin kiistatomia arvioita hänen muusta toiminnastaan.

Parlamentaarisen demokratian rakentajana ja puolustajana sekä sen juurruttajana myös työväestömme omaksumaksi yhteiskuntamalliksi ohi sosialidemokraattisen liikkeenkin oli Tannerin panos keskeinen.

Ilman Tanneria ei edistyksellisellä osuustoiminnalla eikä osuustoiminnalla yleensäkään olisi Suomessa tämänpäiväistä merkitystään. Myös kansainvälinen osuustoiminta on paljosta Tannerille kiitoksen velkaa.

Talouspoliittisena ajattelijana Tanneria ei voi pitää luovana uudistajana, vaan pikemminkin käytännön talousmiehenä. Silti hän kannatti voimakkaasti julkisen talouden aktiivisuutta vähäväkisen kansanosan etuja ajettaessa. Rahanarvolla näyttää olleen hänen ajattelussaan ja toiminnassaan varsin keskeinen asema, mitä on joskus pidetty tiettyinä konservatiivisuuden merkkeinä. Mielestäni tuo seikka sinänsä ei kuitenkaan kerro sen paremmin vanhoillisuudesta kuin edistyksellisyydestäkään.

Kun tänään Tanneria ajattelemme, helposti unohdamme, että hänen toimintansa sijoittui toiseen maailmaan ja toiseen Suomeen kuin nykyinen. Elintaso ja elämäntapa oli toinen, maailman ja maan valtiat olivat toiset, realiteetit toiset. Tämän päivän kyynäräkepein meidän ei sovi Tannerin työtä mitata.

Tämä tasavalta ja sen tasa-arvon liike, sosialidemokratia, ovat kitsaita kiitoksissaan. Mutta arvioimmepa Tannerin taivalta millä mitoilla tahansa, mieleemme astuu harvinainen, hiljainen vieras: kunnioitus.